

РОЗДІЛ XI. ПРОБЛЕМИ ОСВІТИ В УМОВАХ НЕВИЗНАЧЕНОСТІ

УДК 378.011.3-051:004:316.77

Єгор Дерун

Вінницький державний педагогічний університет імені Михайла Коцюбинського

ORCID ID 0009-0006-7098-5070

DOI 10.24139/2312-5993/2026.01/507-516

ПЕДАГОГІЧНІ УМОВИ ФОРМУВАННЯ ІНФОМЕДІЙНОЇ ГРАМОТНОСТІ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ СУСПІЛЬСТВОЗНАВЧИХ ДИСЦИПЛІН ЗАСОБАМИ ІКТ

У статті розглянуто проблему формування інфомедійної грамотності майбутніх учителів суспільствознавчих дисциплін засобами інформаційно-комунікаційних технологій. Актуальність дослідження зумовлена стрімким розвитком інформаційного суспільства, зростанням ролі медіа та цифрових технологій у житті людини, необхідністю забезпечення інформаційної безпеки й розвитку критичного мислення здобувачів освіти. Наголошено, що інфомедійна грамотність є важливою складовою професійної компетентності сучасного педагога та необхідною умовою його ефективної діяльності в умовах цифровізації освіти. Проаналізовано наукові підходи до трактування понять «медійно-інформаційна грамотність», «інфомедійна грамотність», визначено їхній зв'язок із медійною, інформаційною та цифровою компетентностями. Обґрунтовано доцільність використання системного, компетентнісного, інформаційного, герменевтичного та ресурсного методологічних підходів у процесі дослідження проблеми.

Встановлено, що ефективність цього процесу забезпечується завдяки інтеграції інфомедійної проблематики у зміст професійної підготовки педагогів, використанню інноваційних форм і методів навчання, організації практичної діяльності студентів у сучасному інформаційно-медійному середовищі, розвитку критичного мислення та навичок інформаційної безпеки, а також створенню відповідного цифрового освітнього середовища у закладі вищої освіти.

У статті визначено та охарактеризовано педагогічні умови формування інфомедійної грамотності майбутніх учителів суспільствознавчих дисциплін засобами ІКТ. До них віднесено: інтеграцію інфомедійної проблематики у зміст професійної підготовки; використання інноваційних форм, методів і цифрових засобів навчання; організацію практичної діяльності студентів у сучасному інформаційно-медійному середовищі; розвиток критичного мислення та навичок інформаційної безпеки; створення цифрового освітнього середовища закладу вищої освіти. Доведено, що використання ІКТ у професійній підготовці майбутніх педагогів сприяє розвитку в них умінь аналізувати, оцінювати, інтерпретувати та відповідально використовувати інформацію, а також формує готовність до ефективною професійної діяльності в сучасному медійному просторі.

Ключові слова: інфомедійна грамотність, медійно-інформаційна грамотність, майбутні вчителі, суспільствознавчі дисципліни, інформаційно-комунікаційні технології, ІКТ, медіаосвіта, цифрова компетентність, критичне мислення, інформаційна безпека.

Постановка проблеми та аналіз актуальних досліджень. У сучасному суспільстві інформація справді стала одним із ключових ресурсів, адже саме через неї людина отримує знання, ухвалює рішення, формує світогляд, професійні навички та громадянську позицію. Розвиток інтернету, соціальних мереж, цифрових платформ і медіа значно розширив доступ до інформації, зробивши її майже миттєво доступною для великої кількості людей. Однак така доступність не гарантує її якості, достовірності чи безпечності. Інформаційний простір сьогодні є надзвичайно насиченим і суперечливим: поряд із науково обґрунтованими даними поширюються фейки, маніпуляції, пропаганда, реклама, викривлені інтерпретації подій. Через це людина може стати об'єктом інформаційного впливу, не завжди усвідомлюючи, що її погляди, емоції чи поведінка змінюються під дією спеціально сконструйованих повідомлень. Особливо небезпечним це є в умовах війни, політичної нестабільності, соціальних криз і швидкого розвитку штучного інтелекту (UNESCO, 2013; Биков, 2019; Волошенюк, Іванов, 2020; Семенов, Фаст, 2021).

Саме тому грамотність у широкому розумінні вже не обмежується лише вмінням читати й писати. Сучасна людина має вміти шукати, аналізувати, перевіряти, критично оцінювати й етично використовувати інформацію. Вона повинна розуміти, як працюють медіа, цифрові платформи, алгоритми, як захищати персональні дані, як розпізнавати маніпуляції та дотримуватися безпечної поведінки в інтернеті.

Освіта в цих умовах має не просто передавати знання, а формувати в здобувачів освіти здатність орієнтуватися в інформаційному середовищі. Учні й студенти повинні навчитися працювати з різними джерелами, відрізняти факти від суджень, перевіряти авторство й надійність повідомлень, відповідально комунікувати в цифровому просторі, що є необхідною умовою їхньої самореалізації, професійного розвитку та особистої безпеки. Саме тому, поява поняття «медійно-інформаційна грамотність», або «інфомедійна грамотність», є закономірною відповіддю на виклики сучасного інформаційного суспільства. Воно поєднує інформаційну, медійну, цифрову, комп'ютерну й безпекову компетентності та відображає потребу підготувати людину до свідомого, критичного й безпечного життя в сучасному медійному просторі.

Метою статті є обґрунтування педагогічних умов формування інфомедійної грамотності майбутніх учителів суспільствознавчих дисциплін засобами ІКТ.

Методи дослідження. Для досягнення мети дослідження та обґрунтування педагогічних умов формування інфомедійної грамотності майбутніх учителів суспільствознавчих дисциплін засобами ІКТ було використано комплекс взаємопов'язаних теоретичних та емпіричних методів дослідження.

Теоретичні методи застосовувалися з метою аналізу наукової, педагогічної, психологічної та методичної літератури, нормативно-правових документів, праць вітчизняних і зарубіжних учених із проблем медіаосвіти, інфомедійної грамотності, цифрової компетентності та професійної підготовки майбутніх учителів. Аналіз, синтез, порівняння, систематизація та узагальнення дали змогу визначити сутність поняття «інфомедійна грамотність», уточнити її структуру, виявити особливості формування в умовах цифровізації освіти та обґрунтувати педагогічні умови її розвитку в майбутніх учителів суспільствознавчих дисциплін.

Метод порівняльного аналізу використовувався для зіставлення різних наукових підходів до трактування понять «медійно-інформаційна грамотність», «цифрова компетентність», «медіаграмотність» та «інформаційна грамотність».

Виклад основного матеріалу. Інфомедійна грамотність сьогодні справді набуває статусу життєво необхідної «м'якої навички», оскільки вона безпосередньо впливає на здатність людини орієнтуватися в сучасному інформаційному середовищі, ухвалювати обґрунтовані рішення, протидіяти маніпуляціям і безпечно взаємодіяти з медіа та цифровими технологіями. Уміння критично сприймати інформацію, перевіряти джерела, розпізнавати фейки, аналізувати медійні повідомлення та відповідально комунікувати в цифровому просторі є важливими не лише для навчання, а й для повсякденного життя, професійної діяльності та громадянської активності. Особливої актуальності ця проблема набуває в умовах інформаційного суспільства, де людина щодня стикається з великими обсягами різномірної інформації. Її надлишок, суперечливість і нерідко маніпулятивний характер потребують від особистості не пасивного споживання повідомлень, а здатності до їх критичного осмислення. Саме тому сформованість інфомедійної грамотності стає однією з умов

самовизначення, особистісного розвитку, професійної успішності та інформаційної безпеки людини (UNESCO, 2013; Биков, 2019).

Варто зазначити, що поняття «медійно-інформаційна грамотність», або «інфомедійна грамотність», сформувалося на основі поєднання двох споріднених, але раніше відносно самостійних напрямів – медіаграмотності та інформаційної грамотності. Його активне використання пов'язують із документами ЮНЕСКО, у яких послідовно обґрунтовувалася необхідність підготовки людини до життя в умовах складного інформаційного й медійного середовища. Першим важливим етапом стало ухвалення Грюнвальдської декларації ЮНЕСКО 1982 року, у якій було наголошено на значенні медіаосвіти та відповідальності педагогів, батьків і фахівців медіасфери за формування в дітей і молоді здатності критично сприймати медійні повідомлення (Семенов, Фаст, 2021).

Наступним етапом стала Олександрійська декларація ЮНЕСКО 2005 року, де інформаційну грамотність було розглянуто як одну з ключових умов розвитку інформаційного суспільства та освіти впродовж життя. У цьому документі акцентовано на вмінні людини визначати власні інформаційні потреби, шукати, оцінювати, використовувати й створювати інформацію для особистих, освітніх, професійних і громадських цілей. З огляду на тісний взаємозв'язок між умінням працювати з інформацією та здатністю критично сприймати медіа, у подальшому ЮНЕСКО обґрунтувало доцільність поєднання цих напрямів у єдине поняття *media and information literacy* (Семенов, Фаст, 2021). В українському освітньо-науковому просторі воно закріпилося як «медійно-інформаційна грамотність» або скорочено «інфомедійна грамотність».

Саме тому, інфомедійна грамотність є інтегрованою компетентністю, що поєднує інформаційні, медійні, цифрові та критико-аналітичні вміння й забезпечує здатність особистості свідомо, безпечно та відповідально діяти в сучасному інформаційному суспільстві.

Наукові праці дослідників інфомедійної грамотності (В. Биков, О. Волошенюк, В. Іванов, О. Семенов, О. Фаст) мають важливе значення, оскільки вони доводять: у сучасному суспільстві людина не може бути повноцінним учасником соціального, освітнього й професійного життя без уміння критично працювати з інформацією. Інформація стала не лише засобом пізнання, а й інструментом впливу, тому здатність аналізувати медіаповідомлення, перевіряти джерела, розпізнавати маніпуляції та безпечно користуватися цифровими ресурсами є необхідною умовою

особистісного розвитку (Биков, 2019; Волошенюк, Іванов, 2020; Семенов, Фаст, 2021). Особливо важливо формувати інфомедійну грамотність саме зі шкільного віку, адже діти й підлітки активно взаємодіють із цифровим середовищем, соціальними мережами, онлайн-ресурсами та медіаконтентом. Водночас вони не завжди мають достатній життєвий досвід для критичного оцінювання інформації. Тому школа має не лише передавати знання, а й навчати учнів відповідального, безпечного та свідомого поведження з інформацією.

Важливою умовою ефективного формування інфомедійної грамотності учнів є відповідна підготовленість учителів. Педагог, який сам володіє інфомедійною грамотністю, здатний добирати якісні інформаційні ресурси, використовувати ІКТ в освітньому процесі, формувати в учнів критичне мислення, медіакультуру та навички інформаційної безпеки. Якщо ж учитель не має достатнього рівня таких компетентностей, процес формування інфомедійної грамотності школярів буде фрагментарним і малоефективним.

Отже, актуальність дослідження зумовлена суперечністю між суспільною потребою у формуванні інфомедійно грамотної особистості та недостатньою теоретичною й практичною розробленістю педагогічних умов підготовки майбутніх учителів до такої діяльності. Саме це обґрунтовує необхідність спеціального вивчення проблеми формування інфомедійної грамотності майбутніх учителів суспільствознавчих дисциплін засобами ІКТ.

Медійно-інформаційна грамотність, або інфомедійна грамотність, розуміємо як здатність людини свідомо, критично й безпечно працювати з інформацією та медіа: знаходити, аналізувати, перевіряти, оцінювати, створювати й поширювати інформаційні повідомлення з дотриманням етичних норм і правил цифрової безпеки (Биков, 2019; Волошенюк, Іванов, 2020).

Інфомедійна грамотність – це комплекс умінь і знань, які допомагають людині орієнтуватися в інформаційному та медійному просторі, критично оцінювати інформацію й відповідально її використовувати (UNESCO, 2013; Биков, 2019).

Авторська концептуальна основа дослідження є доцільною, оскільки проблема формування інфомедійної грамотності майбутніх учителів має складний і багатовимірний характер. Її неможливо розглядати лише як засвоєння окремих знань або технічних умінь, адже вона охоплює інформаційну культуру, критичне мислення, медійну

компетентність, цифрову безпеку, комунікативну етику та здатність до професійного застосування ІКТ (UNESCO, 2013; Волошенюк, Іванов, 2020).

Системний підхід дає змогу розглядати формування інфомедійної грамотності як цілісний педагогічний процес, що поєднує мету, зміст, методи, засоби, форми навчання та очікувані результати.

Компетентнісний підхід обґрунтовує необхідність формування не лише теоретичних знань, а й практичних умінь майбутніх учителів: аналізувати інформацію, перевіряти джерела, створювати медіаконтент, використовувати ІКТ у навчанні та забезпечувати інформаційну безпеку учнів.

Інформаційний підхід акцентує увагу на ролі інформації як ключового ресурсу сучасної освіти й суспільного розвитку. Він дозволяє розглядати майбутнього вчителя як суб'єкта, який має вміння працювати з інформаційними потоками та навчати цього учнів.

Герменевтичний підхід є важливим тому, що інфомедійна грамотність передбачає здатність інтерпретувати тексти, медіаповідомлення, соціальні явища, розрізняти факти й оцінні судження, виявляти приховані смисли та маніпулятивні впливи.

Ресурсний підхід дає змогу розглядати ІКТ, цифрові платформи, освітні медіаресурси й електронні джерела як засоби розвитку інфомедійної грамотності майбутніх педагогів.

Використання теоретичних і емпіричних методів також є виправданим. Теоретичні методи (аналіз, систематизація, інтерпретація, синтез і узагальнення) потрібні для вивчення наукових джерел, нормативних документів, визначення сутності поняття «інфомедійна грамотність» і формулювання авторської позиції. Емпіричні методи (спостереження, інтерв'ювання, анкетування, експертне оцінювання) дозволяють з'ясувати реальний стан сформованості інфомедійної грамотності здобувачів педагогічної освіти та простежити її динаміку (Биков, 2019; Семенов, Фаст, 2021).

Саме така методологічна основа й комплекс методів забезпечують всебічне дослідження проблеми та дають змогу не лише теоретично обґрунтувати, а й практично перевірити педагогічні умови формування інфомедійної грамотності майбутніх учителів суспільствознавчих дисциплін засобами ІКТ.

Посилена увага до формування інфомедійної грамотності майбутніх учителів у процесі викладання педагогічних дисциплін є цілком закономірною та педагогічно доцільною. Сучасний учитель має

бути не лише носієм фахових знань, а й компетентним учасником інформаційного суспільства, здатним ефективно використовувати ІКТ, критично оцінювати інформацію, дотримуватися принципів медіаетики та навчати цього учнів. Згідно того, включення до освітнього процесу дисциплін «Вступ до спеціальності», «Загальна педагогіка», «Педагогіка», а також спеціальних модулів «Кібербезпека», «Медіаосвіта» й «Академічна доброчесність» забезпечує комплексний підхід до формування інфомедійної грамотності майбутніх педагогів. Таке поєднання сприяє не лише засвоєнню теоретичних знань, а й розвитку практичних умінь безпечної та відповідальної діяльності в інформаційному просторі (UNESCO, 2013; Волошенюк, Іванов, 2020).

Використання різних типів лекцій (проблемних, бінарних, лекцій-візуалізацій, лекцій-конференцій) також є педагогічно обґрунтованим, оскільки вони активізують пізнавальну діяльність студентів, формують критичне мислення, здатність аналізувати інформацію та співвідносити теоретичні положення з реальними викликами сучасного медійного середовища.

Важливу роль у формуванні інфомедійної грамотності відіграють семінарські та практичні заняття, під час яких здобувачі освіти готують мультимедійні презентації, доповіді, аналізують інформаційні матеріали й обговорюють актуальні проблеми медіапростору. Така діяльність сприяє розвитку навичок пошуку, відбору, критичного оцінювання та представлення інформації, а також формує інформаційну культуру, комунікативні вміння та цифрову компетентність. Особливо важливим є звернення до тем інформаційної етики, прав і обов'язків людини в інформаційному просторі, академічної доброчесності та кібербезпеки, що дозволяє сформувати в майбутніх учителів відповідальне ставлення до використання інформації, усвідомлення ризиків цифрового середовища та готовність забезпечувати безпечну поведінку учнів у медіапросторі (Биков, 2019; Семенов, Фаст, 2021).

На основі аналізу наукових джерел і практики професійної підготовки майбутніх педагогів можна виокремити такі педагогічні умови ефективного формування інфомедійної грамотності майбутніх учителів суспільствознавчих дисциплін засобами ІКТ (табл. 1).

Таблиця 1

Педагогічні умови формування інфомедійної грамотності майбутніх учителів суспільствознавчих дисциплін засобами ІКТ

Педагогічні умови	Характеристика
1	2
Інтеграція інфомедійної проблематики у зміст професійної підготовки майбутніх учителів	Формування інфомедійної грамотності має здійснюватися системно через вивчення педагогічних, суспільствознавчих та інформаційно-комунікаційних дисциплін. До змісту навчання доцільно включати питання медіаосвіти, кібербезпеки, академічної доброчесності, цифрової етики, критичного мислення та інформаційної безпеки.
Використання інноваційних форм і методів навчання із застосуванням ІКТ	Ефективність формування інфомедійної грамотності забезпечується впровадженням проблемних лекцій, лекцій-візуалізацій, інтерактивних семінарів, тренінгів, вебквестів, проєктної діяльності, мультимедійних презентацій та цифрових освітніх платформ. Такі методи сприяють розвитку аналітичного мислення, уміння працювати з інформацією та цифровими ресурсами.
Організація практичної діяльності студентів у сучасному інформаційно-медійному середовищі	Майбутні вчителі повинні набувати практичного досвіду пошуку, аналізу, перевірки, інтерпретації та створення медіаконтенту. Важливим є залучення здобувачів освіти до роботи з електронними ресурсами, соціальними мережами, освітніми платформами та засобами цифрової комунікації.
Формування критичного мислення та навичок інформаційної безпеки	Однією з ключових умов є розвиток у студентів здатності критично оцінювати інформацію, розпізнавати маніпуляції, фейки, пропаганду та дезінформацію. Водночас необхідно формувати навички безпечної поведінки в цифровому середовищі, захисту персональних даних та дотримання норм інформаційної етики.
Створення інформаційно-освітнього середовища закладу вищої освіти	Формування інфомедійної грамотності буде результативним за умов наявності сучасного цифрового освітнього середовища, що забезпечує доступ до електронних бібліотек, навчальних платформ, мультимедійних ресурсів та сервісів онлайн-комунікації
Підвищення мотивації майбутніх учителів до саморозвитку та самоосвіти	Важливо формувати в студентів усвідомлення значущості інфомедійної грамотності для їхньої майбутньої професійної діяльності, особистісного розвитку та успішної соціалізації в інформаційному суспільстві.

Реалізація зазначених педагогічних умов забезпечує комплексне формування інфомедійної грамотності майбутніх учителів суспільствознавчих дисциплін, підвищує рівень їхньої професійної

підготовки та готовність до ефективної діяльності в умовах цифровізації освіти й сучасного медійного простору. Отже, організація навчального процесу на засадах інтеграції педагогічних дисциплін, ІКТ і медіаосвіти створює ефективні педагогічні умови для формування інфомедійної грамотності майбутніх учителів суспільствознавчих дисциплін та підготовки їх до професійної діяльності в умовах сучасного інформаційного суспільства.

Висновок. Таким чином, у статті обґрунтовано педагогічні умови формування інфомедійної грамотності майбутніх учителів суспільствознавчих дисциплін засобами ІКТ. Встановлено, що ефективність цього процесу забезпечується завдяки інтеграції інфомедійної проблематики у зміст професійної підготовки педагогів, використанню інноваційних форм і методів навчання, організації практичної діяльності студентів у сучасному інформаційно-медійному середовищі, розвитку критичного мислення та навичок інформаційної безпеки, а також створенню відповідного цифрового освітнього середовища у закладі вищої освіти.

Доведено, що формування інфомедійної грамотності є важливою складовою професійної компетентності сучасного вчителя суспільствознавчих дисциплін, оскільки забезпечує його готовність до ефективної педагогічної діяльності, відповідального використання інформаційних ресурсів і підготовки учнів до життя в умовах інформаційного суспільства. Застосування ІКТ у професійній підготовці майбутніх педагогів сприяє підвищенню якості освітнього процесу та розвитку в здобувачів освіти здатності критично сприймати, аналізувати й використовувати інформацію.

ЛІТЕРАТУРА

- UNESCO (2013). *Media and Information Literacy: Policy and Strategy Guidelines*. Paris : UNESCO Publishing.
- Биков, В. Ю. (2019). Цифрова трансформація освіти і розвиток інформаційно-цифрової компетентності педагогів. *Інформаційні технології і засоби навчання*, 70 (2), 15–28 (Bykov, V. Yu. (2019). Digital transformation of education and development of teachers' information and digital competence. *Information Technologies and Learning Tools*, 70(2), 15–28).
- Волошенюк, О. В., Іванов, В. Ф. (2020). *Медіаосвіта та медіаграмотність: підручник для студентів педагогічних закладів освіти*. Київ : Академія української преси (Volosheniuk, O. V., Ivanov, V. F. (2020). *Media education and media literacy: Textbook for students of pedagogical educational institutions*. Kyiv: Akademiia ukrainiskoi presy).
- Семенов, О. М., Фаст, О. Л. (2021). Формування інфомедійної грамотності майбутніх учителів у процесі професійної підготовки. *Педагогічні науки: теорія,*

історія, інноваційні технології, 4 (108), 112–123 (Semenoh, O. M., Fast, O. L. (2021). Formation of infomedia literacy of future teachers in the process of professional training. *Pedagogical sciences: theory, history, innovative technologies*, 4(108), 112–123).

SUMMARY

Derun Yehor. Pedagogical conditions for the formation of infomedia literacy of future teachers of social science disciplines by means of ICT.

The article examines the problem of forming media and information literacy of future teachers of social science disciplines by means of information and communication technologies. The relevance of the study is determined by the rapid development of the information society, the growing role of media and digital technologies in human life, as well as the need to ensure information security and develop critical thinking among students. It is emphasized that media and information literacy is an important component of the professional competence of a modern teacher and a necessary condition for effective professional activity in the context of the digitalization of education. The scientific approaches to the interpretation of the concepts of “media and information literacy” and “infomedia literacy” are analyzed, and their connection with media, information, and digital competencies is determined. The expediency of applying systemic, competence-based, informational, hermeneutic, and resource methodological approaches in the process of studying the problem is substantiated.

It has been established that the effectiveness of this process is ensured through the integration of infomedia issues into the content of teachers’ professional training, the use of innovative forms and methods of teaching, the organization of students’ practical activities in the modern information and media environment, the development of critical thinking and information security skills, as well as the creation of an appropriate digital educational environment in higher education institutions.

The article identifies and characterizes the pedagogical conditions for the formation of media and information literacy of future teachers of social science disciplines by means of ICT. These include: integration of infomedia issues into the content of professional training; use of innovative forms, methods, and digital teaching tools; organization of students’ practical activities in the modern information and media environment; development of critical thinking and information security skills; and creation of a digital educational environment in higher education institutions. It is proved that the use of ICT in the professional training of future teachers contributes to the development of their abilities to analyze, evaluate, interpret, and responsibly use information, as well as forms their readiness for effective professional activity in the modern media space.

Key words: *Media and information literacy, infomedia literacy, future teachers, social science disciplines, information and communication technologies, ICT, media education, digital competence, critical thinking, information security.*